

# FELSEFE DÜNYASI

2007/2 Sayı :46 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi  
Türk Felsefe Derneği Adına  
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü  
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu  
Prof. Dr. Necati ÖNER  
Prof. Dr. Ahmet İNAM  
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ  
Prof. Dr. Hakan POYRAZ  
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR  
Doç. Dr. İsmail KÖZ  
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve  
TÜBİTAK / ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ  
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA  
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:  
Vakıfbank Kızıtlay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı  
Türkiye Diyanet Vakfı  
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi  
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358 Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA  
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

## K. JASPERS'DE (VARLIĞIN) "SINIR DURUMLARI" (GRENZSITUATIONEN) KAVRAMI'NIN ANLAMINI ÜZERİNE BİR DENEME

Arslan TOPAKKAYA\*

"Bu makalenin yazımı sırasında bir kalp krizi sonucu bu denii dünyadan ve aramızdan ayrıлып Jaspers'in bu makalede anlattığı halet-i ruhuyeyi bana yaşatan halaoğlum sevgili Osman Özcan'ın aziz ruhuna ithaf ediyorum. Ruhunu şen ve şaad olsun."

K.Jaspers 20. yüzyıl Varoluş Felsefesi'nin önemli (bir o kadar da unutulmuş) temsilcileri arasındadır. Onun Varoluş Felsefesi'nin diğer filozoflarına oranla (Sartre, Heidegger) fazla rağbet görmemesine dair çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Bu nedenlerden ve ona getirilen eleştirilerden en önemlisi onun aslında adı konmamış bir "din felsefesi" yaptığı eleştirisidir. Bu iddia'ya göre Jaspers'in bütün felsefesi adı konmamış bir "Tanrı" etrafında dönmektedir. Bu eleştiri özellikle ona ateist varoluşçular tarafından getirilen bir eleştiridir. Bu yüzden onlar Jaspers'ten ziyade Heidegger'e yönelmişlerdir. Bu eleştirinin doğru olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur fakat gerçek olan şey, gerçekten Jaspers'in Batı'da akademik çevrelerde diğer varoluşçu filozoflara oranla fazla ilgi görmediğidir.<sup>1</sup>

Bu saptamaya rağmen onun felsefesiyle uğraşanlar aslında Jaspers'in hiç de iddia edildiği gibi bir din felsefesi yapmadığı, aksine din ile felsefenin (aynen bilim ile felsefe arasında yaptığı gibi) sınırlarını ve alanlarını (aynı zamanda konularını) oldukça temelli bir şekilde ayırdığını görecektir. Jaspers kesinlikle Varoluş Felsefesi içinde oldukça orijinal bir filozoftur ve o, Varoluş Felsefesine ayrı bir renk ve çeşitlilik kazandırmıştır. Onun "kuşatıcı varlık" (*das Umgreifende*), "özel varoluş" (*Existenz*), "aşkın varlık" (*Transzendenz*), "özel iletişim" (*existenzielle Kommunikation*), "Özgürlük ve tarihsellik" (*Freiheit und Geschichtlichkeit*) vb.gibi kavramlara getirdiği farklı açıklamalar ve yorumlar özelden Varoluş Felsefesi için genelde de felsefe tarihi için oldukça önemli kazanımlardır.

\* Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

E-posta: arslan\_topakkaya@hotmail.com

<sup>1</sup> Bu ilgisizliğin diğer bir nedeni de Jaspers'in aslında psikolog olması felsefe'ye sonradan geçiş yapmasıdır. Heidelberg Üniversitesinde H. Maier'den boşalan kürsü'ye başvuruda bulunması sırasında cereyan eden hadiseler ve ona getirilen itirazlar (bu kürsüye sahip olmasına rağmen) hayatı boyunca felsefe çevresinde onun felsefesine hep şüpheyle bakılmasına sebep olmuştur. Bu önyargılar da onun felsefesine olan ilginin azlığına diğer bir sebep olarak gösterilebilir.

Biz bu makalede Jaspers'in yukarıda sayılan kavramlarından biri olan varlığın "sınır durumları" (*Grenzsituationen*)<sup>2</sup> kavramını analiz etmeye, bu kavramın "kuşatıcı varlık", "özel varoluş" ve "aşkın varlıkla" nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu betimlemeye çalışacağız. Bu meyanda ilk olarak Jaspers'in bu kavramlardan ne anladığını ana hatlarıyla vermenin konunun anlaşılması bakımından faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Hiçbir zaman tam anlaşılamayan ve önümüzde kendini durmadan açılmayan varlığı Jaspers "kuşatıcı varlık" olarak adlandırır. Bu varlık bize kendisini somut olarak göstermez. Varlık bir bütün olarak sadece ne özne ne de nesne olabilir. O yalnızca bu ayırmda ortaya çıkan kuşatıcı varlıktır ve o bir sınır olarak bilinir. Varlık bir bütün olarak sadece obje'den ibaret olamaz. Ben ve nesnelere kuşatıcı varlık tarafından kuşatılmıştır. Buna rağmen kuşatıcı varlık, bilincim için karanlık bir şeydir. O, ancak somut nesnelere sayesinde anlaşılabilir; nesnelere daha aydınlık hale gelmesi ve daha fazla bilinmesiyle de kuşatıcı varlığın daha iyi anlaşılma ihtimali artmaktadır.<sup>3</sup> Fakat kuşatıcı varlığın kendisi nesne olmayıp; görünmez bir temel olarak kalmaktadır.<sup>4</sup> Belirlenmiş varlık alanının üzerine çıkma ve kuşatıcı varlığa ulaşma felsefe yapmanın temel amacıdır. Bu sayede hem varlığın kendisi hem de kendi özel varlığımız anlaşılabilir. Varlıklardan kuşatıcı varlığa geçme edimi *temel felsefi bir operasyondur*.

Varlığın *sınır durumları* bağlamında Jaspers'te ele alınması gereken diğer bir kavramda *Existenz* kavramıdır. Jaspers insan varlığı kavramı bağlamında *Dasein* kavramıyla *Existenz* kavramı arasında bir ayırım yapar. Bunlar bir ve aynı olan tek insana ait sıfatlardır. "*Dasein* varoluş olarak insan olma imkanını içinde taşımaktadır. *Dasein*, empirik olarak "burada"dır. Canlılık işlevleriyle yaşam içinde yerini alır. [O] somut bir gerçeklik alanını oluşturur ve olmaksızın varolmadığımız insanın varlık biçimidir."<sup>5</sup> İnsan sadece bu varlık biçiminden ibaret değildir. Bunun yanında "insanın her türlü bilimsel araştırmayla yaklaşılmayan, her türlü 'bilinbilir-kavranılabilir' açıklamalara kapalı olup, ancak özgürlüğü içinde değerlendirilen varoluş (*Existenz*)'u vardır."<sup>6</sup>

<sup>2</sup> Makalemizin hemen başında Jaspers'te ele alacağımız bu konunun daha iyi anlaşılması için "Babam ve Öğüm" filminin izlenmesini, izlendiyse bile burada anlatılanlar ışığında tekrar izlenmesini şiddetle tavsiye ediyoruz. Çünkü Jaspers'in sınır durumu kavramıyla kasdedtiği birçok şey bu filmde harika bir şekilde dile getirilip işlenmektedir. İzleyici açık bir biçimde burada ölümü (*en yakından birinin ölümü*), yaşam mücadelesini, acıyı ve suçluluk duygusunu, Jaspers'in kasdedtiği anlamda birebir yaşayacaktır.

<sup>3</sup> K. Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, München 1971, s.25.

<sup>4</sup> A.g.e., s. 26.

<sup>5</sup> H.Haluk Erdem, "K.Jaspers'in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirmesi Olarak İletişim", *Felsefe Dünyası*, 2001/3, sayı:35, s.152-159, s.153.

<sup>6</sup> H.Haluk Erdem, "Karl Jaspers Felsefesinde İnsan Problemi", *Felsefe Dünyası*, 2003/1, sayı:37, s.173-178, s.174-175.

Varoluş felsefesi insanın nesnel bilinen herşeyden daha fazla bir şey olduğunu insana hatırlatır ve onlara özsel varolan olarak seslenir. Bu özsel varoluş kavramlarla tanımlanamayan bir şeydir. O, sadece kategoriler aracılığıyla biraz aydınlatılabilir. Bu kategoriler *özgürlük, iletişim ve tarihsellik kategorileridir*. Existenz bütün dünyanın karşısında duran ve ondan köken olarak farklı olan bir şeydir. *O kendi varlığımızın karanlık bir sebebidir ve içsel olanın en içselidir*. Existenz felsefe dilinde, mitolojideki ruh kavramının karşılığıdır. Bu bağlamda o, gerçek varlıktan ziyade bir *varolabilmektir*. Existenz, devamlı seçim ve karar verme halindedir. O, kendini heran kaybedebilir ve aynı zamanda koruyabilir. O, özgürdür ve düşünülemez. Kendini sadece eylemde gerçekleştirir. Varoluşsal özgürlük, determenizm ve indeterminizm tartışmalarının ötesindedir. O tamamen kavranamayan bir şey olup; seçmede kendini yaratan şeydir.<sup>7</sup> Existenz kendisini ancak başkalarıyla varoluşsal bir birliktelikte gerçekleştirebilir. Böyle bir birliktelik *iletişimdir*. Bu kavram görüşme, tartışma, sosyal bağımlılık gibi kavramlarla karıştırılmamalıdır. Bunların hepsi yalın varlık iletişimlidir. Sevgi bile bu anlamda gerçek bir iletişim değildir. Gerçek iletişim ona göre, tek tek bireylerin kendileri olma durumuyla ilgilidir. Jaspers bu olgunun tek gerçek iletişim tarzı olduğu inancındadır ve bunu eksiztensiyel iletişim (*existentielle Kommunikation*) olarak adlandırır.<sup>8</sup> O'na göre sevgi iletişimin kaynağıdır. İletişim, severek savaşmak ve başkalarına varoluşsal anlamda açık olmak demektir.

Existenz sürekli bir "durum" (*Situation*) halindedir. Tek insanın ne olacağı onun karşılaştığı insanlarla olan durumuna ve karşılaştığı inanç olanaklarına bağlıdır. Fakat durumlar hiçbir zaman tam olarak anlaşılabilirler. Çünkü benim durum hakkındaki bilgim şu andaki bilgidir ve bu arada durum tekrar değişmiş; artık o başka bir durum olmuştur.

Existenz aynı zamanda bu dünya'yı aşma yetisine sahip tek varlıktır. Yani aşkın varlığa yönelme ve onu anlamaya çalışma özsel varoluşun en önemli özelliğidir. Dünya ve onun içindeki her şey son ve mutlak kuşatıcı bir şey tarafından kuşatılmıştır. Jaspers bunu "Transzendenz" (aşkın varlık) olarak adlandırır. Aşkın varlık, her türlü kuşatıcıyı kuşatan bir mutlaklıktır.

Dünyadaki varlıklar şeffaftır. Onlar *Transzendenz*'in kendilerinde görüldüğü şifre ve sembollerdir. İnsan varolan olarak, diğer varolanlar da insanın dışındaki nesnel alem olarak birbirine denk düşükleri gibi Existenz ve Transzendenz de birbirlerine denk düşmektedir. *Çünkü Transzendenz kendisini sadece Existenz'de gösterir*.

Aşkın varlık nesnel değildir. O tamamen gizli saklı bir şeydir. O düşünülemez ve sadece semboller aracılığıyla anlaşılabilir (*Negatif Teoloji*).<sup>9</sup> Her şey Transzendenz'in şifresi ve sembolü olabilir. Bu şifreler farklı şekilde yorumlanabilir. Onu sadece kendi özünü gerçekleştirmiş insanlar anlayabilir.

<sup>7</sup> K. Jaspers, *Philosophie, Band I: Philosophische Weltorientierung*, Berlin 1932, s.13 vd.

<sup>8</sup> H.H. Erdem, "Jaspers' Weltphilosophie und ihre Bedeutung für die universale Kommunikation", *Kayıt* 8 Bahar 2007, s.30.

<sup>9</sup> A. Topakkaya, "Nikolas von Kues'ta Negatif Teoloji", *Bilimname IX*, 2005/3, s.105-116, s.109.

Varoluş felsefesinin genel özelliklerinden biri toplumsal, siyasal ve bilimsel gelişmeler ve bu gelişmelerin getirdiği bazı olumsuz durumlar sayesinde (sosyal değişimler, savaşlar despotizm vs.) insan varoluşunun tehlikeye girdiği ve insanın özsel varoluşunu bu tehlikeden kurtarmak gerektiği düşüncesidir. Yani artık eski metafizikte olduğu gibi “varlık ve onun en genel ilkesi nedir” sorusu yerini “insan ve onun özsel varoluşunun anlamı nedir” sorusuna bırakmıştır. Bu soruyu insana sorduran ve onu derin kaybolma uykusundan uyandıran bazı temel kavramlar vardır. Bu temel kavram ve belirlenim mesela Heidegger için “korku” kavramıyken; Jaspers için bizi temelden sarsan ve aynı zamanda bizde felsefe yapma arzusu da uyaran bu kavram *sınır durumları* kavramıdır. Sınır durumları Jaspers’te aynı zamanda felsefenin de kaynağıdır.<sup>10</sup> Sartre içinse bu temel belirlenim “tiksinti” kavramıdır.

Özsel varoluşun kendisini gerçekleştirdiği *durumlar* vardır. Bunlar en son ve değiştirilemeyen varlığın sınır durumlarıdır. Sadece bunlarda Existenz kendini bir bütün olarak gerçekleştirebilir. Kavramdan da anlaşılacağı üzere bu kavram sınır (*Grenze*) ve durum (*Situation*) olmak üzere iki farklı kavramdan oluşmaktadır. Burada sınır kavramını varlığın bir sınırı olarak değil, aksine varlığın aşkın varlığa doğru yönelimi ve bu yönelim sayesinde onun şeffaflaşması olarak anlamak daha doğru olur. Bu bağlamda sorulması gereken şey, sınır durumlarını (*Grenzsituationen*) normal durum kavramından ayıran şeyin ne olduğudur. Jaspers durum (*Situation*) kavramını *Existenzerhellung* (Varoluş Aydınlanması) adlı eserinde şöyle betimler: “Durum sadece doğa yasalarına uygun bir şey olmayıp, aynı zamanda *anlamla ilgili bir gerçekliktir*. Bu gerçeklik ne sadece psikolojik ne de sadece fizikseldir. Aksine somut gerçeklik olarak her ikisinin bileşimidir ve benim varlığım için fayda ve zarar veya şans ve sınırlama anlamına gelmektedir.”<sup>11</sup> Varlık olarak insan sürekli bir durum içindedir. Yani insan içinde bulunduğu duruma göre herhangi bir eylemde bulunmakta ya da bulunmamaktadır. Bu durumlar değişmeyen, her zaman aynı kalan durumlar değildir. Aslında değişim bunların varlık nedenidir. İnsan bu durumları isteyerek yaratabilir. İnsanın bir durum içinde bulunma olgusundan kurtulması mümkün değildir. Bu anlamda varolmak sürekli bir durum içinde olmak demektir. Fakat bu bağlılık determinist bir bağlılık değildir. Çünkü insan kendi irade ve isteğiyle bir durumdan çıkıp, başka bir duruma geçebilir. İnsanın günlük hayatta karşılaştığı durumların hepsi öyle değişken, diğerine geçiş yapılabilen veya değiştirilebilen durumlar değildir. Bu tür durumlar bireyin değiştiremeyeceği durumlardır. İnsan günün birinde *öleceğini* bilir, kendi hayatı ve bu hayatta sahip olduğu nimetler birisinin hayatı ve birilerinin sahip olması gerektiği nimetlerdir. Bunlara başkasının aleyhine sahiplenme olgusundan dolayı insanda açığa çıkan *suçluluk duygusu*, *mücadele* etmeden yaşamın imkansızlığı ve yaşarken çekilen bedensel ve ruhsal *acılar* (insan mücadele ve acı olmadan yaşayamaz) gibi durumlar Jaspers’e göre varlığın en doruk noktasını oluşturan ya da varlığın başını çarpıp kendine geldiği *sınır durumlarıdır*. Bu sınır durumları özsel olarak değil sadece

<sup>10</sup> H. Saner, *Jaspers*, yay. K. Kuseberg, Hamburg 1970, s.100.

<sup>11</sup> Jaspers, *Philosophie, Band II: Existenzerhellung*, Berlin 1932, s.202 vd.

fenomenal olarak değişirler. Yani insanın bu durumları ortadan kaldırma imkanı söz konusu değildir. İnsan bu durumlar sayesinde kendi zayıflığını ve çaresizliğini anlamaktadır. Bu sınır durumları önceden kestirilemez. Kendi varlığımızda onların gerisinde hiç bir şey göremeyiz. Onlar çarptığımız ve başarısızlığımızı anladığımız bir duvar gibidir. Sınır durumları bizim tarafımızdan değiştirilemezler; ancak aydınlatılabilirler.”<sup>12</sup> Bu sınır durumlar karşısında insanın iki farklı davranış biçimi vardır. Ya insan bu durumları görmezlikten gelir ilgilenmez; ya da bu sınır durumlarıyla cesaretle yüzleşir, onların üzerine gider. Onlardan korkup geri çekilmek Jaspers’e göre kendi özünü gerçekleştirilmekten korkan zayıf insanların seçeceği bir seçenektir. Onlarla korkusuzca yüzleşme cesaretini gösteren kişiler ancak kendi özlərini gerçekleştiren ve gerçekten kendileri olan insanlardır.

Yukarda da belirttiğimiz gibi sınır durumlarına bilerek ve isteyerek girmek, felsefe yapma güdüsünü harekete geçiren en büyük etkidir. Bu anlamda felsefe yapmak üç farklı sıçramayla gerçekleşmektedir. Birinci sıçramada insan kendi varlığının yalın olarak varılmaktan daha fazla bir şey ifade ettiğini farketmekte; kendi varlığını özsel varoluş (*Existenz*) olarak kavramaktadır. Bu bağlamda sınır durumlarını tecrübe etmekle varolmak bir ve aynı şeydir.<sup>13</sup> İkinci sıçramada insan, sınır durumlarını felsefe yaparak kendisi için anlaşılır kılmakta ve bu bağlamda varoluşa dair aydınlanma gerçekleşmektedir. Fakat bu aydınlanmayla özsel varoluşu gerçekleştirmek birbirine karıştırılmamalıdır. Yani varoluşun aydınlatılması *Existenz*’in gerçekleştirilmiş olması anlamına gelmez. Çünkü aydınlanan görüş, gerçekliğin kendisi olmayıp, imkansızlığın kendisidir. Ben’in *Existenz* olarak sınır durumlarının karşısına kendisini koyması ve ona meydan okumasıyla üçüncü ve hakiki sıçrayış gerçekleşir. Bu aşamada mümkün olan *Existenz* gerçekliğe dönüşür.

Jaspers ölüm, acı, savaş ve suçluluk duygusu olmak üzere belli başlı dört sınır durumundan bahseder. Bunlara bazen köken (*Herkunft*), tesadüf (*Zufall*) ve tarihselliği (*Geschichtlichkeit*) de ekler fakat bu sınır durumları üzerinde diğerleri kadar durmaz. Üzerinde en fazla durduğu sınır durumu ölümdür. Hayvan ölümlü olduğunu bilmediğinden dolayı ölüm onun için bir sınır durumu değildir.<sup>14</sup> Heidegger’in de saptadığı gibi sadece insan günün birinde öleceğinin bilgisine sahiptir. Fakat Jaspers, ölümün kendinden kaçmak ondan kurtulmak kaygısı olarak algılanması halinde ölümün

<sup>12</sup> K. Jaspers, *Philosophie, Band II: Existenzerhellung*, s.203 vd.

<sup>13</sup> H. Saner, *Karl Jaspers*, s. 99.

<sup>14</sup> Aynı görüş Heidegger tarafından da paylaşılmaktadır. İnsan her zaman ölümlü karşı karşıyadır ve bu insanı hayvanlardan ayıran bir özelliktir. “Hayvanlarda kendi sonları geldiğinde ondan kaçmak kurtulmak isterler; fakat kendi sonlarını düşünerek hareket etmezler, tehdit olmadan kendi ölümleri üzerine düşünmezler. Onlar kendi varlıklarının sonlu olduğunun idrakinde değillerdir. ‘Sadece insan ölür. Hayvan ancak son bulur. O, ölüme ölüm olarak ne kendinden önce ne de kendinden sonra sahiptir.’ İnsanla hayvanı birbirinden ayıran şey sadece insanın akıl sahibi bir varlık olması değildir. Ölümün gerçek anlamda sadece insana ait olması da iki varlık türü arasındaki temel bir ayrımdır.” Bkz. A.Topakkaya, “Heidegger’de Ölüm Kavramının Analizi”, *e-akademi aylık internet dergisi*, temmuz 2004/sayı:29, s.3, internet adresi:<http://www.e-akademi.org/makaleler/atopakkaya-1.htm>

hiçbir şekilde insan için sınır durumu olamayacağı tespitinde bulunur.<sup>15</sup> İnsanlar ne yazık ki ölümü kendi üzerine kondurmamakta ondan mümkün olduğu kadar söz etmemeye ya da kaçmaya çalışmaktadırlar. Fakat Jaspers genel anlamda ölüm kavramıyla, çok sevilen bir yakının veya kişinin kendi ölümü arasında bir ayırım yapar. Genel anlamda ölüm kavramı ona göre sınır durumunu ifade etmez. Sınır durumunu belirten ölüm kendi ölümüm ya da çok sevdiğim bir yakınının ölümüdür. Diğer insanların ölümü sıradan bir olay gibi gözükrken; en sevdiğimiz bir yakınının ölmesi (eş, evlat, anne, baba) bizi derinden etkilemekte ve ölümle yüzyüze getirmektedir. İnsana düşen görev bütün yaşantısını ölümlü olduğu gerçeğini unutmadan devam ettirmektir. İnsan ancak ölümle yüzleşme sayesinde neyin önemli neyin geçici olduğunu anlamaktadır. Bu yüzden Jaspers, ölümün bireyin özsel varoluşuna ait bir kavram olarak kabul edilmesi gereğinden bahseder. Bu sayede yalnız varoluş görelî hale getirilmekte; özsel varoluş gerçekleşmektedir. Bu anlamda ölüm, özsel varlığın içeriğinin korunmasının biricik aracıdır. Özsel varlık ölüme karşı olağan bir tavır sergiler sergilemez bu koruma olgusu da işlevini kaybetmektedir. Ölüme karşı sergilenen genel tavır onun unutulmak istenmesi, ondan yüz çevrilmesi ve böylece geçici bir rahatlığın sağlanıldığına inanılmasıdır. Bu ihtimale ek olarak Jaspers, ölüme karşı iki farklı yaklaşım tarzından daha bahseder. Bunlar katı bir ataraksi<sup>16</sup> ve dünya'yi olumsuzlamadır. Bu iki yol da Jaspers'e göre yanlıştır. Çünkü atarakside insan gerçekten kendi olma olgusunu kaybettiğinden artık ölüm de onun için sınır durumu olmaktan çıkmaktadır. Dünya'yi olumsuzlama da kendisini öteki dünya kavramına yoğunlaştırdığından ve şimdiki gerçek varlığı görmezden geldiğinden bu kaçış şekli de ölümü bir sınır durumu olarak yaşayamamaktadır. Heriki bakış açısında da ölüm aşılması gereken doğal bir sınır olarak görülmektedir. Ölüm korkusunun yalnız yanılgı olduğu, doğru bir düşünme şekliyle ortadan kaldırılabileceği iddia edilmektedir. Ölüm'den korkmanın temel sebebi bu düşünceye göre öldükten sonra insanın karşılaşacağı kötü durumlardır. Böyle bir olay gerçekten olmadığına göre bu kaygıya da gerek yoktur. Ayrıca açığı çekmek canlıya mahsus bir hal olup; öldükten sonra canlılık olmayacağından dolayı ondan çekinmek de gereksizdir.<sup>17</sup> Jaspers bu söylenenlerin doğru olması halinde bile öldükten sonra yokolma düşüncesinin insanı korkutma ve endişelendirmeye devam edeceği görüşündedir.<sup>18</sup> Jaspers, bu tür açıklamaların gerisinde "ölümsüzlük" düşüncesini ispat etme çabalarının yattığı inancındadır. Fakat bu tür ispatlar özsel gerçekliği anlamak ve görmek istemeyen insanların anlamsız ve ümitsiz çabalarından başka bir şey değildir.<sup>19</sup>

<sup>15</sup> Jaspers, *Philosophie, Bd.II Existenzerhellung*, s.219-220.

<sup>16</sup> "Özellikle Stoa felsefesinde insanın davranışlarıyla ruhsal eğilimlerinin ereği, ülküsü olarak beliren ve en yüksek iyi olarak nitelenen ruh dinginliği, tutkulardan arınmış olma durumu". B. Akarsu, *Felsefi Terimler Sözlüğü*, 4.baskı, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1988, s.156

<sup>17</sup> Felsefe tarihinde bu görüşü en iyi dillendiren filozof Epiküros'tur. Onun meşhur, ölüm varken ben yokum; ben varken ölüm yok" cümlesi bu görüşleri en güzel şekilde özetlemektedir.

<sup>18</sup> K. Jaspers, *Philosophie, Bd.II Existenzerhellung*, s. 224 vd.

<sup>19</sup> K. Jaspers, *Philosophie, Bd.II Existenzerhellung*, s. 224.

Jaspers bu tür çabalar ve anlamsız denemeler yerine insanlara ölüm karşısına cesaretle çıkmayı onunla yüzleşmeyi; bir takım avunmalar yerine gerçekten ölümün insandan ne istediğini varoluşsal olarak anlamayı tavsiye eder. Yukarıda anlatılan ölümden kaçış yolları gerçekten bir kaçış olmayıp; sadece bendeki ölüm korkusunu artırmaktadır. Fakat bu korku canlılığın sona ermesinden gelen bir korku olmayıp; özsel varoluş açısından yokolmanın getirdiği bir korkudur.<sup>20</sup> Jaspers, hayata aşırı bağlanma güdüsünün özsel varoluşa dair korkuyu hafifletebileceği hatta bazen ortadan kaldıracabileceği uyarısını yaparak, olması gereken şeyin ona göre, özsel varoluşun hayata aşırı bağlanma isteğini normalleştirmesidir. Bu sağlandığı takdirde birey ölümle yüzleşme cesaretini kazanmaya başlar. Bu cesarete her zaman sahip olmak ya da onu her zaman korumak mümkün değildir. Birey'in tekrar yaşama aşırı hırsıyla sarılma ve ölüm korkusuna kapılma ihtimali her zaman vardır. Jaspers bu tür bir durumdan kurtulmanın yolunun da daha önce gösterilen cesaret ve yüzleşmenin hatırlanması olduğu tespitinde bulunur. Daha önce gösterilen bu hamleyi hatırlayan birey kendinde bu hamleyi tekrarlamak için gereken cesareti gösterecektir. Fakat bu süreç insanın yaşamı boyunca devam edecek bir süreçtir. Yani insanların ölüm korkusundan ve yaşam hırslarından tamamen kurtulup, ölümle hesaplaşma onu özsel olarak kabul etme cesaretini her zaman göstermeleri mümkün değildir.

Ölüm kavramı gibi insanın her zaman karşılaştığı diğer bir sınır durumu da *acı çekme (Leiden)* durumudur. İnsan acıyla her yer ve zamanda karşılaşmaktadır. Karşılaşılan bu acıdan sakınılacağı veya onun insandan kaldırılabilirliği düşüncesi acının bir sınır durumu olarak anlaşılmadığı anlamına gelir. Acı bir sınır durumu olarak kesin, kaldırılmayan ve zorunlu olarak varlığa ait bir kategoridir. Fakat onun varlık üzerinden kaldırılmayan bir durum olması onunla mücadele etmemeyi gerektirmez. İnsana düşen görev dünyadaki acıları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Fakat acının tamamen ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Aynen ölümden olduğu gibi acıda da ondan kaçmanın ve onunla yüzleşmemenin yolları vardır. Bunlardan birincisi aktif ümitsizlik (*Resignation*) diğeri pasif ümitsizliktir. Aktif ümitsizlikte birey kendi acılarıyla var gücüyle mücadele etmekte, pasif ümitsizlikte ise birey hayattan zevk almaya bakmaktadır. İnsan sadece sınır durumlarında acıyı kendisinden kaçılmayan bir şey olarak algılar ve kabul eder. Yapılması gereken şey özsel acıyı ortadan kaldırmaya ve sınırlandırmaya çalışmaktır. Ancak bu sayede sınır durumu yaşanmış olur ve ancak bu anlamda acı insanda potansiyel halde bulunan *Existenz*'i<sup>21</sup> uyandırabilir.

Jaspers sınır durumlarında varlığın kendi kırılabilirliğinin farkına vardığı düşüncesindedir. Ayrıca bu tür sınır durumları (kendileri de antinomik bir yapıya sahip olduklarından) insana hem kendi antinomik yapısını hem de başarısızlığını hatırlatmaktadır.<sup>22</sup> Sadece insan değil, aynı zamanda dünya da antinomik bir yapıya

<sup>20</sup> Ag.e., s.225.

<sup>21</sup> Jaspers, *Philosophie, Band I: Philosophische Weltorientierung*, s.17

<sup>22</sup> Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, s.20. Ayrıca bkz. *Psychologische der Weltanschauungen*, Heidelberg/Berlin 1919, s.230 vd.



sahiptir. Ölüm yaşamın, acı mutluluğun, savaş barışın, suçluluk suçsuzluğun antinomisidir. Antinomilerin en önemli özellikleri birarada bulunmamalarıdır. Yani yaşam varken ölüm, acı varken mutluluk, savaş varken barış olamaz. Bu bağlamda sınır durumlarının diğer bir özelliği de insanın bir sınır durumunda iken veya onunla mücadele halinde iken diğerlerini kuşatamaması, reel dünyayı en azından geçici bir süre için bütüncül bir anlamda algılayamamasıdır.

Jaspers sınır durumları arasında temel bir ayırmadan bahseder. Bu ayırma temel ölçüt bireyin özgür eylemlerinin sınır durumları için etkili olup olmadığıdır. Mesela ölüm ve acı sınır durumları insan yapıp etmelerinin etkili olmadığı sınır durumlarıyken, mücadele (*Kampf*)<sup>23</sup> ve suçluluk sınır durumlarında insan yapıp etmeleriyle bizzat bu sınır durumlarının içindedir. Bu son iki sınır durumu da ilk ikisinde olduğu gibi insan için kaçışı olmayan sınır durumlarıdır. İnsan onlardan yüz çevirse bile onlar farklı bir şekilde tekrar onun karşısına çıkmaktadırlar. Yaşayan her canlı kendi yaşamı ve varlığı için bir mücadele içindedir. İnsan da evrenin en üstün varlığı olarak bu yaşam mücadelesinin içindedir. Bu mücadele ilk önce kendi hemcinsleriyle daha geniş anlamda ise diğer varlıklar ve doğa ile yapılmaktadır. Fakat buradaki yaşam savaşı ya da mücadelesi kavramıyla özsel iletişimdeki severek savaşıma (*liebender Kampf*) kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. “Dasein’in savaşımında bütün silahlardan yararlanır. Bu silahlar, yalan ve hile dolu kandırmalardır. Bu savaşımında başkasına düşman gibi davranılır. Oysa varoluş savaşımı bundan çok farklıdır (...). [Severek] savaşımında bütün kartlar serilir ve hiçbir hesaplı davranış yoktur (...). Bu savaşım iki varoluşun birbirlerine karşı yaptıkları savaşım değildir, tam tersine sadece doğruluk için kişinin kendisi ve başkasıyla ortak bir savaşım içinde olmalarıdır.”<sup>24</sup>

Bir insanın sahip olduğu mevki, mal-mülk, başarı insanı ister istemez aynı şeylere talip olan diğer insanlarla bir mücadele içine çekmekte; bunlara sahip olmakla süreç tamamlanmamakta, bu sürecin arkasından sahip olunan şeylerin korunması için mücadele başlamaktadır. Bu her insan için geçerli bir durumdur. Böyle bir gerçeklikle Jaspers, Hobbes gibi insanın antropolojik açıdan kötü olduğu iddiasını dile getirmek istemez. Böyle bir mücadelenin yanında biz pekala insanlar arası yardımlaşmalara da rastlayabiliriz. Mesela her insan yaşamını kendi ebeveyninin yardımları sayesinde belli bir döneme kadar getirebilmiştir. Küçük sosyal gruplarda da buna benzer yardımlaşmalara rastlamak mümkündür. Fakat bütün bunlar insanı yaşam mücadelesine ya hazırlayan ya da o mücadeleyi biraz hafifleten şeylerdir. Yaşam mücadelesi her

<sup>23</sup> *Kampf* kavramı Almandada mücadele, savaş, rekabet, ihtilaf, çarpışma gibi anlamlara gelmesine karşın Jaspers’in bu kavramla askeri anlamdaki savaşı değil, daha çok yaşama ve varoluş mücadelesi anlamındaki savaşı kastedmektedir (*Kampf um das Dasein*). Askeri savaş anlamı hayat mücadelesinin en belirgin olarak gözlemediği bir yer olması açısından bu kavramın genel anlamı içinde yer bulmasına karşın; Jaspers’in kastedtiği anlam doğrudan ve öncelikli olarak bu anlam değildir. Fakat kavramın geniş anlamı içine klasik savaş kavramı da girmektedir.

<sup>24</sup> H.Haluk Erdem, “K.Jaspers’in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirilmesi Olarak İletişim”, s.157.

zaman daha belirgin ve daha belirleyicidir. Diğer sınır durumlarında olduğu gibi burada da insan bu sınır durumuyla yüzleşmek istemez. İnsan bu gerçeklikten kaçmak için çeşitli çözüm yolları bulur. Bunlardan ilki mücadelesiz bir varlık gerçekleştirmeye veya varlığını mücadele olmadan sürdürmeyi denemektir. Böyle bir deneme Jaspers'e göre varlığın dibe vurması anlamına gelir. Başkalarına karşı gerektiğinde güç kullanmayı da içeren varlık şartlarından vazgeçmek ona göre bizzat bireyin kendi varlığından fereğat etmesi ve ondan vazgeçmesi demektir. Çünkü mücadelesiz bir varolma durumu mümkün değildir. İnsan kendi varlığını korumak için mücadeleyi sürdürmelidir. Aksi takdirde kendi varlığı tehlikeye girer. İkinci çözüm yolu ise, sırf mücadele isteği ile yani karşısındakine yaşama şansı bırakmamak üzere kurulu bir savaş isteğiyle hareket etmektir. Yani burada mücadele hırs ve arzusunun aşırı şekilde kabarması söz konusudur. Jaspers'e göre her iki çözüm yolu da sınır durumu tanımı içine girmektedir. Çünkü her iki durumda da insan güce karşı açık bir şekilde evet ya da hayır demek zorunda bırakılmaktadır.<sup>25</sup> Fakat insan güç kullanmadan da yaşamını devam ettirememektedir. Güç kullanılmadığı zaman bireyin yaşamı tehlikeye girmektedir. Çünkü diğer insanlar size karşı güç kullanmakta ve sizin yaşam alanınızı tehdit etmektedir. Buradaki gücü bireyin kendisini meşru müdafa gücü olarak anlamak daha doğru olur. Yoksa burada kastedilen başkalarına hayat hakkı tanımayan despotik bir güç değildir. Eğer mücadelesiz bir yaşam mümkün değilse, bunu gerçekleştirmenin insanın birinci görevi olması gerektiği itirazına Jaspers, mücadelesiz bir yaşam fikrinin yalın bir fikirden başka bir şey olmadığı ve böyle bir durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı saptamasıyla cevap verir. Bu bağlamda Jaspers, insanların mutlak huzur ve barış içinde yaşayacakları bir durumun ne empirik ne de potansiyel açıdan mümkün olmadığı inancındadır. İnsan yaşamak istiyorsa gücü akıllıca ve zamanında kullanmalıdır. İnsan bazen başkalarının güç kullanmasından muzdarip olabilir. Buna rağmen insan aynı zamanda başkalarına yardım etmeli ve yardım da almalıdır. Kısaca insan ya-ya da ikileminden kurtulmaya çalışmalı ve mümkün olduğu kadar diğer insanlarla bir anlaşma ve uzlaşma yolu bulmalıdır.<sup>26</sup>

Sınır durumları ortadan kaldırılamadığı gibi aynı zamanda nesnel çözümlere de sahip değildirler. Sınır durumlarında birey ne zaman güç kullanacağına, ne zaman ondan vazgeçeceğine, ne zaman mücadeleye başlayacağına çok iyi karar vermeli ve bunlar için en uygun zamanı kollamalıdır. Bu eylemleri belirleyen genel bir ilke söz konusu olmayıp; bu Existenz'in içinde bulunduğu şartlara göre ayarlanmalıdır. Jaspers diğer önemli bir sınır durumu olan *suçluluk duygusuna* buradan geçiş yapar. Yani benim yaşam mücadelesini sürdürmemin bazı sonuçları vardır. Bunlar benim tercih ve seçimlerim sonucudur. Yaşam mücadelesinde elde ettiğim her başarı başkalarının varlık alanlarını ve başarılarını ya azaltmakta ya da ortadan kaldırmaktadır. Yaptığım tercihler ve verdiğim kararlar sayısız tercih ve kararlardan sadece bir tanesi olup, diğer bütün tercih ve kararları dışarda bıraktığımdan suçluluk duygusu taşımaktayım. Ona göre bu

<sup>25</sup> Jaspers, *Philosophie, Band II: Existenzerhellung*, s. 237.

<sup>26</sup> Jaspers, *Philosophie, Band II: Existenzerhellung*, s. 241.

sınır durumu da kendisinden kaçınılmayacak bir sınır durumudur. Çünkü yukarda sayılan şeyleri yapmamak, diğer bir ifadeyle bunlardan sakınmak üzere bir davranışta bulunmamak da yanlıştır. Her ne kadar burada başkalarının zarar görmesini engellemek istenmekte ise de gerekli eylemde bulunmamak ta bir davranış olmakta ve bunun da kendine has sonuçları ortaya çıkmaktadır. Kısaca insan suçluluk duygusundan kurtulmak üzere bir eylemde bulunsa da bulunmasa da suçluluk sınır durumuyla karşı karşıyadır. Bu sınır durumunda insan istemeyerek de olsa kendisini suçlu hissedeceği seçimlerde ve tercihlerde bulunmak durumunda kalmaktadır. Bunun doğal bir sonucu suçluluğu üzerine alacak sorumluluk duygusuna sahip olmaktır. Yani insan kaçınılmaz bir şekilde sebep olduğu başkaları için olumsuz (kendisi için olumlu olsa da) durumdan sorumluluk hissetmektedir. Buradaki suçluluk duygusunu günlük yaşamda kötü bir niyet ile yapılan ve onun sonucunda oluşan (mesela adam öldürmek gibi) suçluluk duygusuyla karıştırmamak gerekir. Burada insan sırf kötülük yapmak maksadıyla bir eylemde bulunmaktadır. Sınır durumu olan suçluluk duygusunda ise kasden kötülük yapma niyeti asla yoktur. Burada varolmanın gereği olan bir takım eylem, seçim ve kararların önceden kestirilemeyen muhtemel olumsuz sonuçlarından dolayı oluşan bir suçluluk duygusu hakimdir.

Burara kadar anlatılanları makalenin başlangıcında ortaya attığımız sorular bağlamında özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Varlığın sınır durumları kavramı ilk önce özne-nesne ayrımını zorunlu kılan bir kavramdır. Her ne kadar bu durumlar insanın özsel varlığı ile ilgili olsalar da onların nesnel alt yapısı söz konusudur. Yani bütün bu sınır durumları kuşatıcı varlığın çerçevelediği varlık katmanının içinde cereyan etmektedir. Çünkü bu varlık, insanın hem *Dasein'ini*, hem mümkün olan özsel varoluşunu hem de "Ben-olmayan" olan varlıkları içine almaktadır.

Varlığın sınır durumları yukarda da belirttiğimiz gibi yapısı itibarıyla normal durumlardan farklı olarak değiştirilemeyen, kendisinden kaçılmayan ve mutlak anlamda özsel varoluşa (*Existenz*) ait olan şeylerdir. *Ölüm, acı çekme, yaşam (varlık) savaşı, suçluluk duygusu* gibi sınır durumlarında insan aslında bir bakıma kendi özsel çaresizliğini ve aciziyetini anlamaktadır. Yani bu sınır durumları insan varlığının başını çarpıp ve kendine geldiği bir duvar gibidir. *Bu anlamda sınır durumları insanın özsel varlığı için pozitif bir anlama sahiptir.* Çünkü ancak bu şekilde insan *Dasein'dan* kurtulma ve *Existenz'e* ulaşma ya da kendi özsel varoluşunu gerçekleştirme imkanına kavuşmaktadır. Annesini, babasını ya da çok yakın bir akrabasını kaybeden veya bunlardan birinin ağır hastalığı sonucu çekilen acıya şahit olan bir insan (bunları bizzat kendi de yaşayabilir) varlığın sınır durumlarıyla karşı karşıyadır. Jaspers bu sınır durumlarından muhtemel kaçma ya da onları görmezden gelme ihtimali olduğunu, aslında insanların çoğunun da bu yola teşebbüs ettiğini söyler. Fakat bu kaçış ve onlarla yüzleşmeme isteği, insanın özsel varoluşunu gerçekleştirmek imkanını elinden alan bir kaçıştır. Yapılması gereken şey merdane bunlarla yüzleşmek ve bu sınır durumlarının (mesela ölümün veya diğer sınır durumlarının) insandan ne istediğini anlamaya çalışmaktır.

Bu sınır durumlarının diğer önemli bir işlevi de insandaki mümkün halde bulunan *Existenz*'i uyarmak, tabiri caiz ise onu uykusundan uyandırmaktır. Böyle bir *Existenz* aynı zamanda bu sınır durumlarını ortadan kaldıramayacağını da bilincindedir. O, sınır durumlarını sadece aydınlatabilir. Özsel varoluş'un sınır durumlarının karşısına çıkması onları anlamaya çalışması felsefe yapmanın temel başlangıcını teşkil eder. *Felsefe yapmak bu sınır durumlarını temel bir ilke olarak anlamaya çalışmaktır.*

Sınır durumlarının diğer önemli bir fonksiyonu da *Existenz*'i *Transzendenz*'e yöneltmesidir. İnsan'ın sınır durumlarını anlama çabası, onun özsel varlığını bu sınırı koyan aşkın varlığa götürür, ona yöneltir ve dolayısıyla onu anlama sürecini başlatır. Çünkü *Transzendenz* kendini en iyi şekilde *Existenz*'de gösterir. Yani kendini onun içinde açılar. Aşkın varlığı en iyi ve sadece *Existenz* anlar. Onun aşkın varlığa yönelmesini sağlayan en önemli unsur bahsettiğimiz varlığın bu sınır durumlarıdır. Bu yönelme hem bilmeye hem de anlamaya dair bir yönelmedir. Kısaca *Transzendenz* ile *Existenz* arasındaki özsel ilişkinin en önemli aracı sınır durumlarıdır.

*Existenz*, sınır durumlarını ortadan kaldıramayacağını bilincindedir. Yani sınır durumlarında başarısızlık (*Scheitern*) mukadderdir. Fakat burada özsel varoluş için önemli olan şey, bu yüzleşmede kendisini ortaya koyması ve gerçekleştirmesidir. Bu sınır durumlarından kaçmayan onunla gönüllü olarak mücadele etmeye çalışan özsel varoluş, her ne kadar sonunda bunları ortadan kaldıramasa da en azından kendi mümkün olan varlığını belirlemekte ve gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında oldukça sevimsiz ve olumsuz gibi görünen sınır durumları, özsel varoluşun kendine geldiği, kendi sınırlarını ve gücünü anladığı bir ölçüt olması bakımından Jaspers felsefesinde oldukça önemli bir konuma sahiptir.

## ZUSAMMENFASSUNG

### EINE UNTERSUCHUNG ÜBER DIE BEDEUTUNG DES BEGRIFFS DER GRENZSITUATIONEN BEI KARL JASPERS

Das Dasein befindet sich immer in Situationen. Sie wandeln sich. Es gibt aber auch Situationen, die sich nicht wandeln: dass ich nicht ohne Leiden und Kampf leben kann, dass ich auf mich Schuld lade, dass ich sterben muss. Jaspers nennt solche Situationen "Grenzsituationen". Als Grenzsituation ist der Tod nicht etwas Allgemeines. Solange der Tod als Sorge betrachtet wird, ist er auch nicht als Grenzsituationen anzunehmen. Man muss dem Tod gegenüber die Haltung der Tapferkeit zeigen. Das Leiden ist ebenso wie der Tod unausweichlich. Man findet es überall. Das Leiden ist auch zum Dasein gehörig. Man muss auch damit bekämpfen. Aber der Erfolg ist immer begrenzt. Man nimmt erst in der Grenzsituationen das Leiden als unwendbar an. Bei den Grenzsituationen vom Kampf und Schuld ist der Mensch mitwirkend dabei. Der Mensch führt ein Kampf um sein Dasein. Ein Versuch, ein Weg eines kampflosen Daseins zu verwirklichen, muss scheitern. Der Verzicht auf alle Daseinsbedingungen, die eine Gewaltanwendung gegen andere beinhalten, würde das die Preisgabe meines eigenen Daseins bedeuten. Der Schuld kommt den Mensch unvermeidlich zu, weil er

ein Kampf ums Dasein führt und verursacht einige unabsehbare Folgen, die für andere negative Konsequenzen haben. Es ist zu meinen, dass man der Schuld dadurch entgehen könne, dass man auf Handeln verzichtet, wäre für Jaspers ein Irrtum. Man muss dafür die Verantwortung übernehmen. Verantwortung bedeutet die Bereitschaft, die Schuld auf sich zu nehmen.

**Stichwörter:** *Situationen, Grenzsituationen, Tod, Leiden, Kampf, Schuld, Dasein, Existenz, Transzendenz.*

#### KAYNAKÇA

Topakkaya A., "Nikolas von Kues'ta Negatif Teoloji", *Bilimname IX*, 2005/3, s. 105-116.

Topakkaya, A., "Heidegger'de Ölüm Kavramının Analizi", *e-akademi aylık internet dergisi*, Temmuz 2004/Sayı: 29, s. 1-9.

Akarsu B., *Felsefi Terimler Sözlüğü*, 4.baskı, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1988.

Erdem, H. Haluk, "K.Jaspers'in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirilmesi Olarak İletişim", *Felsefe Dünyası*, 2001/3, sayı:35, s. 152-159.

Erdem, H. Haluk, "Karl Jaspers Felsefesinde İnsan Problemi", *Felsefe Dünyası*, 2003/1, sayı:37, s. 173-178.

Erdem, H. Haluk, "Jaspers' Weltphilosophie und ihre Bedeutung für die universale Kommunikation", *Kaygı 8/Bahar 2007*, s. 24-35.

H. Saner, *Karl Jaspers*, yay. K. Kusenber, Hamburg 1970.

Jaspers Karl, *Einführung in die Philosophie*, München 1971.

Jaspers, Karl, *Philosophie, Band I: Philosophische Weltorientierung*, Berlin 1932.

Jaspers, Karl, *Philosophie, Band II: Existenzerhellung*, Berlin 1932.

Jaspers, Karl, *Psychologische der Weltanschauungen*, Heidelberg/Berlin 1919.